

Z A S N O V E

TEORETSKA PRILOGA TRIBUNE

LETO I. ŠTEVILKA 2
Ljubljana, 3. III. 1965

(za celovitost socialistične družbene akcije)

Družbeno mesto kritika in kritiziranja je zopet dobilo polarno, klasično opredelitev. Če poudarjam družbeno mesto, ga poudarjam zaradi tega, ker si v Sloveniji dvouljujemo neko specifično družbeno delitev dela. Situacija okrog revij, zlasti pa Tribuna — list slovenskih študentov, je v zadnjem obdobju jasno pokazala (tako po vsebini lista kot po tem, kako se je prenovljeno kadrovske formiralo), da kritik in tisti, ki je bil kritiziran, nista bila vključena v skupna prizadevanja. Celotno več, stanje kaže, da situacija ni naključna, ampak zavestna, organizirana in po notranji logiki teče tok utrjevanja pozicij, seveda v istem razponu.

Skratka, presečišče je naslednje: kritiziranemu vsiljujemo opredelitev družbenega krivca, nase pa objektivno vežemo družbeno vlogo politične opozicije. Ker je ta situacija že dalj časa prisotna, ni naključje, da so njen sestavni, njen adekvatni del tudi misli o trajni opredelitvi, o institucionalizaciji tega razpona v imenu socialistične demokracije.

Te misli so postale aktualne na prvem zboru študentov na ekonomski fakulteti, kjer se je razpravljalo o vlogi intelektualca v naši družbi; pri nekaterih študentih in ne samo ... pa so celo doktrinarno vcepilene. Zaradi tega želimo posvetiti nekaj pozornosti tej problematiki. Pred očmi mi je predvsem situacijska dimenzija in problem situacijskih možnosti.

Naslov članka je toliko obetajoč, da bralec upravičeno pristopa s skepsjo. To dobro namerno izzivalnost opravičujem s sledečimi dejstvi: sodim, da je problemska dimenzija, ki je zajeta v naslovu, danes postala pojem za vsakogar, ki išče resnico v obstoječih »kulturnih« prilikah. Te prilike pa niso več kulturne, ampak politične narave in se želi zaradi tega utrditi misel, da obstojita dve resnici naše družbene prakse — v trajnem smislu, ki pa jo vsi — eni in drugi — opredeljujemo za socialistično prakso.

To je problem, ki je vreden razčlenitve in akcije, ker hoče združiti nekaj, kar je v smislu tendence našega družbenega razvoja in že obstoječe prakse, nezdružljivo in se izključuje.

Začeli smo s problemom resnice. Poznana je misel, da je vedno ena resnica v dani situaciji. Na strani določene družbene skupine, razreda itd. je resnica v primeru, da je borba te skupine za skupinske interese istočasno tudi borba za resnico, se pravi, borba za splošne interese. Resnica v tem smislu vsebuje element subjektivnega kot splošnega človeštva, kjer je zapopadla optimum v spoznanju objektivne stvarnosti. Hkrati pa je tudi objektivna, ker njeno vrednost ne odreja ti ali drugi posebni interesi, ampak splošni interes.

Ta filozofska misel je integralni del SZDLJ v najširšem smislu, se pravi tudi vseh množičnih organizacij na posebnih področjih družbenih odnosov in prav tako Zveze komunistov Jugoslavije kot njenega idejnega jedra. Naše politične organizacije se nam tako predstavijo kot funkcionalna komponenta družbe za organizirano borbo s socialističnih pozicij, za samoupravne rešitve.

Vsebinska politika se tako uveljavlja kot integracijski faktor družbenega življenja. Na tem je osnovana pogosto izrekajoča misel o humanističnem značaju socialistične politike.

Politično je torej zapopadlo resnico, zapopadlo je splošno; sleherni družbeni odnos se mora — v smislu zgodovinske tendence, zajeti v enotnosti posameznega in splošnega. Izhodišče pa je v samoupravnem načelu, da je svobodni razvoj vsakega posameznika pogoj za svobodni razvoj vseh.

Skušajmo opredeliti mesto politike v posameznih fazah družbenega razvoja. Za izhodišče naj bo dejstvo, da je že dalj časa prisotna boleča zavest o dualizmu med politiko in družbo. Ta zavest je angažirana na tezah: o ogroženosti samoupravljanja pred »pretežno birokratsko prakso« in v inercialni osnovnega družbenega nasprotja med politiko in kulturo. Iz tega se prebija paradoksalni zaključek o družbenem mestu humanistične inteligence, ki naj bi bila v našem družbenem razvoju pretežno, če ne celo edina igrala na violino humanizma. Zadnja leta pa ta inteligenca čuti potrebo po »institucionalizaciji opozicijskih tenzij«.

Zavest o dualizmu med politiko in družbo je bila prisotna že v predmarksistični misli. Ta zavest je bazirala na dihotomični strukturi buržoazne družbe; prisotna pa je bila že v poznem Rimu, ko so se pojavile razlike med osebnimi in skupnimi interesi. Politična alienacija se je tako pojavila na osnovi družbenih razlik med svobodnimi. Antična družba teh razlik še ni ustvarila in jih zato ni reflektirala. Aristotelovo stališče je bilo, da je človek družbeno žival — »zoon politikon«. Buržoazija pa postavi strogo zahtevo po ločitvi lastninskega odnosa od javno oblastvenega. V odnosu na mesto človeka v družbi se s tem postavijo bistvene razlike med antično in buržoazno družbo. Grkom je integracija v polis pomenila svobodo, buržoazija pa meni, da je svoboda v tem, da nikomur ni treba sodelovati v javnih zadevah. Individuum naj bo torej prost vsakih političnih dolžnosti; njegove pravice pa naj se zavarujejo z ustavo pred samovoljo države. Gospodarski aspekt teh stališč je bil poznan liberalcem; istočasno pa je bila dana formalnopravna možnost za sodelovanje vseh državljanov pri upravljanju javnih zadev.

Naša ustava postavlja mesto človeka v družbi drugače. 32. člen nove ustave pravi, da so svoboščine in pravice neodtujljivi del in izraz socialističnih odnosov. Torej ne gre za pravice, ki bi jih morali zagotavljati proti abstraktni državi, ampak te pravice in svoboščine zagotavljajo ljudje med seboj. Aristotelovo stališče nam je zato vsebinsko blizu.

Te korelacije so se mi zdele nujne, če hočemo nadaljevati v Marxovo kritiko civilne družbe in politične države. Marxova kritika je bazirala na predpostavki reintegracijskih procesov različnih sfer človeške eksistence. Toda reintegracija na kakšnih osnovah? Ali je možno preseči dihotomično strukturo z volilnim aktom? Pripadnik take družbe, ko vstopi v politično sfero, se mora spremeniti. Vanjo ne vstopi kot človek-proizvajalec, ampak kot človek-državljan. To pa je klasični model meščanske demokracije.

Izkušnje boja delavskega razreda so pokazale, kje so meje njegove politične emancipacije v obstoječi dihotomni družbeni strukturi. Model politične države se je izkazal kot neustrezen. Izkazal se je kot model, v katerem se je emancipirala meščanska družba. Čim bolj je delavsko gibanje naraščalo, tem bolj so se očrtavale meje, v katerih se je gibala meščanska revolucija, očrtavale so se meje njene politične logike.

Ali naj bo končni cilj gibanja delavskega razreda tudi politična emancipacija? Analiza zgodovinskih tendenc družbenega razvoja je temu oporekala; preden se sploh prišel delavski razred na obalst. In če je tako — socialistična družbena praksa nam to potrjuje, potem je umestno, da prenesemo razpravo direktno na problem »politizacije družbe«.

Med študenti je ta pojem idejno politično izredno angažiran. Nekoliko je pojem neustrezen, vendar smo kljub temu uspeli, da smo mu očrtali med diskusijami naslednjo problemsko vsebino: odnos med samoupravljanjem in politiko.

Če hočemo načelno tretirati ta problem, se moramo povrniti na izhodišča, ki smo jih postavili zgoraj; se pravi: na vprašanje vsebine socialistične revolucije. Prišli smo do ugotovitve, da končni cilj delavskega gibanja ni politična emancipacija, temveč da mora delavski razred — z vidika zgodovinske tendence, preseči model politične

države. Družbena vsebina tega preseganja lastne razredne tvorbe — proletarske države kot diktature proletariata, je akcija za socialistične odnose. Politična osvoboditev je torej prvi pogoj, da se lahko začne proces, ki ga imenujemo osvoboditev dela. To pa je proces tako imenovane politizacije družbe.

S tega vidika je karakteristično, da sta bila že z ustavnim zakonom iz leta 1953 uveljavljena dva pojma: sfera državnega in sfera družbenega, kategoriji torej, ki sta se med seboj prepletali in nakazovali prehod od »administrativnega socializma« v sistem samoupravljanja. Ta proces je ustavno dovolj znan in tudi teoretično precej obdelan, njegovo bistvo pa je uveljavljanje proizvajalca kot proizvajalca in občina v politični sferi, se pravi, da je ta proces sprožen tako z vidika neposrednih proizvodnih odnosov, kot tudi s stališča širših družbenopolitičnih odnosov — proces odmiranja države.

»Politizacija« družbe bi torej pomenila sproščanje in ustvarjanje samoupravnih virov družbenega odnosa. Pri tem se depolitizira klasična politika, klasična politična dejavnost, ki nikdar ni mogla doseči resnice, splošno, bolj rečeno stvarni družbeni odnos, drugače kot imaginarno (odnos med politizacijo in totalitarizmom). Ta konsekvence je bila nujna, ker je bil temeljni družbeni odnos oblikovan kot enotnost razrednih nasprotij.

Andrej Jemec: Pejsaž VI.

Gledano iz tega zornega kota se ponaša proletarska država in njena politika v sebi politično nepomirljiva. Sproža tok preraščanja političnega urejanja družbenih odnosov, to pa je možno samo tako, da postaja ta vsebina družbenih odnosov neposredna, samoupravna. Kot dosega politična akcija destrukcijo razrednih družbenih odnosov in konstrukcijo samoupravnih družbenih odnosov, vrši povratno lastno destrukcijo. Morda se bo bralec spraševal, kateri so objektivni kriteriji za socialistično vsebino takih akcij. Ti kriteriji niso dani vnaprej, so pa v marksizmu metodološko postavljeni, in sicer v principu, da mora biti akcija subjektivnih sil adekvatna temu, kar je objekt akcije: prvič, z vidika stvarnega značaja družbenega odnosa in drugič, z vidika tendenc družbenega razvoja. Na tem je grajen princip o enotnosti destrukcije in konstrukcije oziroma kot je bilo postavljena pred kratkim na zboru v Naselju (»Kritika v socializmu«): o specifični enotnosti sredstva in cilja za dejansko sproščanje in ustvarjanje socialističnih virov.

SITUACIJA IN NJENA ALTERNATIVA

Vsebina politike je dobila novo dimenzijo. Diferenciacija med družbo in državo ni več prikrita z enotnostjo na etastičnih osnovah, ampak na specifični enotnosti samoupravnega dela in oblastvenega dela družbene strukture, izvedene v osnovi dosledno v vsej družbeni strukturi. Od tod danes pogosto protisloven pojem — samoupravna politika, ki pa je, kot vidimo, adekvaten, ima pa hkrati ideološki karakter z vidika cilja, ki ga zasledujemo. Vsebina pojma bazira na dejstvu, da se sproščajo socialistični viri družbenega odnosa da obstaja reprodukcija socialističnih družbenih odnosov na lastni bazi. Ta proces je sprožen z družbenoekonomsko ureditvijo. 6. člen nove ustave pravi, da so delavci »svobodno združeni s proizvodjalnimi sredstvi. To je ena klasifikacija, katere smisel je v tem, da ni nad delavci posebne organizacije ali ljudi, ki bi bili med delavci in proizvodjalnimi sredstvi. Druga klasifikacija pa je »samoupravljanje delovnih ljudi v produkciji in delitvi družbenega proizvoda v delovni organizaciji in družbeni skupnosti«.

Ko se je sprožil proces, da je pričela proletarska država stvarno (ne pa ozko politično) polemizirati z lastno protislovnostjo, se je sprožila tudi tako imenovana liberalistična stihija. Se pravi, enkrat imamo opraviti s stihijo treh karakteristik (socialističen avtomatizem, liberalistična in birokratska stihija) v razvoju socialistične družbe, vendar nam dosedanja zgodovina govori le o dveh. O teh pa govori tako prepričljivo, da socialistične subjektivne sile niso danes več postavljene pred zgodovinsko dilemo. To pa ne pomeni, da niso neprestano pred dilemo v konkretnih odnosih, v posameznih situacijah.

V čem je torej ideološka karakter samoupravne politike? Ta karakter izhaja iz same opredelitve samoupravne politike. Zaradi socialistične vsebine samoupravnosti mora biti danes v slehernem družbenem odnosu prisotna idejna zavest in politična akcija, da je samoupravno odločanje dejansko samoupravno. (Objektivne kriterije za socialistično vsebino takih akcij smo postavili. Ti kriteriji so postaljeni v marksizmu...) Tak značaj sklepov ogrožata tako neoliberalistična kot tudi birokratska stihija. Se več, kolikor poznam našo družbeno prakso si nismo v Jugoslaviji nikdar delali utvar, da gre tu samo za objektivni moment. Ti dve vrsti stihije sta že po naravi družbenega procesa prej subjektivno zavestno, in tudi politično prisotni, kot pa je prisoten zavesten karakter socialistične stihije; istočasno pa sta »obe« sami po sebi nepolitičnega karakterja...

Mislím, da ni treba pojasnjevati naravo neoliberalistične stihije in njen življenjski okvir, ko postane subjektivna, angažirana. Prvič je treba ugotoviti, da je nesposobna ustvariti zgodovinsko dimenzijo in da se ni še nikdar izrekla za več kot za »lokalni komunizem«. Zato tudi ni

zmogla angažirati širokih množic. Drugič govore mnoge izkušnje o tem, da je objektivno ustvarila samo enodnevno epizodo za kasnejšo birokratsko prakso. Njeno prakso prav zato ne moremo obravnavati drugače kot posredno birokratsko. Po vsem tem odklanjamo birokratske in liberalistične tendence iz dveh vidikov: z vidika pojavnih oblik ene in iste družbene prakse; predvsem pa iz spoznanja, ker obe zanikata politiko (objektivno in subjektivno) kot materialno silo na sedanji stopnji družbenega razvoja.

Samoupravni odnosi so torej odnosi, v katerih mora biti danes nujno prisotna idejna zavest in politična akcija subjektivnih političnih sil. Narava družbenih odnosov je danes taka, da je politični moment imanentno prisoten, in sicer, kot smo ugotovili, se plodi na treh virih. Obstaja pa tu svojevrsten problem. Namreč politični moment moramo tretirati z vidika socialistične politike v dinamičnem smislu, v smislu neprestano dejavno prisotne socialistične zavesti, ki je sposobna neprestano presegati politično. Se pravi, da morajo subjektivne sile večino vprašanj idejno zaostrovati in da je na tem nivoju danes borba za samoupravne rešitve, borba za neposredno družbeno samoupravnih odnosov, ne pa posredna preko političnih rešitev. Politika uspostavlja obče družbene pogoje za samoupravne družbene odnose.

Slehera druga pozicija prinaša danes nevarnost zanikanja politike kot materialne sile v sedanjem družbenem razvoju. Če pa to tretiramo subjektivno, pomeni zanikanje nujne, da je treba sleherni družbeni odnos samoupravno osvestiti in to v enotnosti individualnega in splošnega interesa.

Tribuna se že nekaj časa angažira za osvetlitev mesta politike v družbi. Podanih je bilo tudi več opredelitev politike. Skušajmo to storiti tudi danes.

Ugotovili smo, da je bila stvarnost, ki jo je prikrivala politika v antični družbi drugačna kot v dobi liberalnega kapitalizma; da pojem politike prikriva drugačno stvarnost v državnem kapitalizmu kot pa v revolucionarnem etizmu; in da zopet pomeni nekaj drugega v razvoju socialistične demokracije. V tem je treba videti vlogo tako imenovane družbene delitve dela in socialne strukture, ki temelji na tej delitvi. Kljub tej raznolikosti se je utrdila tako imenovana klasična opredelitev politike, oziroma opredelitev politike v ožjem smislu: politika je dejavnost države kot razredne tvorbe in sile nad družbo ter skupin, razredov, ki se borijo za oblast.

Proces razvoja socialističnih družbenih odnosov pa vnaša v politično dejavnost specifične karakteristike. To je proces — v politični dejavnosti, ki ima karakteristike politizacije in depolitizacije družbenih odnosov, oziroma kot smo nekje zapisali: politična akcija opravlja destrukcijo preživelih elementov družbenih odnosov, s tem pa opravlja prvotno lastno destrukcijo. Rezultat je samoupravljanje, ki

pa ima tako imenovane socialistične karakteristike, karakteristike samoupravne politike in to bo trajalo dotlej, dokler se ne bodo uveljavili družbeni odnosi kot neposredno družbeni, človeški — dejanski odnosi in bo izraz »socialističen odmir«. Vzeto subjektivno je to proces samoupravnega političnega osveščanja poslednjega družbenega odnosa.

Taka politična dejavnost pa ima tako imenovani širši smisel, širšo opredelitev. Problem politike postane mnogo širši kot problem države. Politika, ki smo jo označili kot samoupravna politika, dobi ideološki karakter v odnosu na politično politiko. Toda to ni odnos ločenih vojsk, to je hkrati organska zveza v politični dejavnosti. Mesto in vloga subjektivnih sil v socialistični družbi dajo tej politični dejavnosti tiste karakteristike, ki govorijo o tem, da je državni posrednik irelevanten. V tem je širši pomen socialistične politike. Klasična definicija politike dobi bistveno novo dimenzijo — sprožen je proces odmiranja države.

Glede na vsa navedena dejstva moramo opredeliti definicijo politike v širšem smislu kot dinamično opredelitev. Ta opredelitev politike bazira na specifični enotnosti politizacije in depolitizacije družbenega življenja, kriterij pa so socialne strukturalne spremembe in splošni tok družbenega razvoja.

Izhajajoč iz teh zaključkov je proces »depolitizacije« nezdržljiv z absolutiziranjem neposrednega sodelovanja in negacijo posredovalnih oblik aktivnosti. Posredovalne oblike aktivnosti so nujne glede na prisotno delitve dela in socialno strukturo. Vizija razvoja samoupravljanja zavrača vse tiste teorije, ki postavijo pod dvom proces zgodovinske integracije družbenega in političnega sistema, ki postavijo pod dvom vprašanje celovitosti socialistične družbene prakse.

Ivan Hvala

Kolikor imam trenutno pregled nad literaturo, je bila podana v zadnjem času najustreznejša definicija politike v širšem smislu v referatu tov. Adolfa Bibića na simpoziju o »Aktualnih vprašanjih politične znanosti«, VSPV — Ljubljana, januar 1965.

»Politika je družbeno dejavnost, zasnovana na družbeni delitvi dela in na njej temelječi socialni (v razredni družbi predvsem razredni) strukturi, ki se nanaša na položaj človeka in posameznih strukturalnih elementov družbe (v razredni družbi predvsem razredov) v temeljnem produkcijskem odnosu in pri delu sploh kakor tudi na njihovo udeležbo pri odločanju o splošnih zadevah neke družbe, kolikor se ta dejavnost realizira ali skuša realizirati s posredovanjem države, govorimo o politiki v ožjem pomenu besede; če pa je pri uresničitvi te dejavnosti državni posrednik irelevanten, mislimo na politiko v širšem pomenu.« — Nastanek, vsebina in — perspektive politične znanosti — str. 15.

KULTURA - POLITIKA - DRUŽBA

Nadaljevanje iz Zasnov št. 1

Če razumemo pod navedeno stopnjo samoupravljanja? To je uveljavljanje samoupravnega principa in razvoju posameznih delovnih organizacij. Na tej stopnji je samoupravljanje še popolnoma razbito na posamezne delovne skupine proizvajalcev združenih v gospodarskih organizacijah. Te posamezne samoupravne skupine so do določene stopnje samoupravne v svojem ozkem okviru, ki je enak z okvirom gospodarske organizacije in nikakor ne sega preko nje. Med seboj te skupine proizvajalcev ne komunicirajo na samoupravnem principu, temveč samo preko trga in ustvarjene vrednosti. To pa pomeni, da so si medseboj »sovražne«, saj skušajo druga drugi iztrgati čim več vrednosti zase. Člani delovnih kolektivov (teh skupin) v tem sistemu proizvajajo zaradi delitve, ki pa je tem večja, čim večji delež vrednosti si znajo iztrgati na trgu. V tem njihovem odnosu jim je seveda vsak obči ali proizvodni, revolucionarni interes tuj. Vse njihovo notranje samoupravljanje je zreducirano kvečjemu na gospodarjenje, ki pa je utemeljeno le po večji delitvi. S tem ne mislim podcenjevati te samoupravne vloge delovnih kolektivov, temveč le pokazati na njen ozek, omejen okvir.

S čim se skuša danes razširiti ta ozek okvir samoupravne prakse? S povečanjem materialne baze samoupravljanja. To pomeni: skuša se uveljaviti tak gospodarski sistem, ki naj na gospodarskem (in tudi drugih področjih) privede do tega, da se bo tako običajna, kakor tudi razširjena reprodukcija vršila čim bolj mogoče mimo centralnih državnih organov. Prav to pa je tu najbolj vprašljivo, ali bo vloga centralnih državnih organov s tem zares zmanjšana, ali bo birokracija s tem zares ob del svoje osnovne pozicije v družbi. Če namreč ostane delavsko samoupravljanje v okviru svoje dosedanje stopnje (razbitosti na med seboj »sovražne« si skupine proizvajalcev v delovnih organizacijah), potem bo pomenila še večja materialna osnova tem samoupravnim skupinam samo še ostrejši medsebojni prepir za še večji delež delitve. Ne trdim, da s tem ne bo dosežena večja proizvodna vrednost, toda to vendar ni naš socialistični temeljni interes, ampak naj bi bila kvečjemu posledica nečesa drugega. Če pa je ta prepir med posameznimi samoupravnimi skupinami, s povečano materialno bazo njihovega samoupravljanja, še povečan, pa prav to zahteva še večjo moč birokratskega aparata, ki bdi nad vsem tem kramarskim preprom, zahteva nujno obstoj oblasti kot nekega regulatorja, ki s svojo zakonodajo, podprto s silo, vzpostavlja v tem kaosu vendar le še nekakšen red (kot vsaka država doslej). Ta medsebojna povezanost in medsebojna pogojenost državne birokracije in njene oblasti z razparceliziranimi, med seboj »sovražnimi« si samoupravnimi skupinami proizvajalcev, temelječih na proizvodnji zaradi delitve (zaradi čim večje vrednosti v filozofsko-ekonomskem Marxovem smislu), je eden od osnovnih družbenih momentov danes, ki zahteva obstoj birokracije in oblasti. Hkrati je prav to ovira uveljavljanju druge stopnje — nove kvalitete družbenega samoupravljanja. Nisem proti razširjanju materialne osnove družbenega samouprav-

ljanja, vendar mislim, da pomanjkanje te osnove ni primarni, temeljni problem družbenega samoupravljanja danes. Poudarjanje tega in postavljanje tega v prvo vrsto se kaže kot ideološka in stvarna obramba birokratskih pozicij.

Samoupravljanje ne more in ne sme biti usmerjeno niti samo v večjo proizvodnjo prej omenjene vrednosti, niti samo v golo razširjanje svoje materialne baze, niti samo v delitve in standard. Samoupravljanje mora v svojem uveljavljanju delovati in stremeti predvsem za dejansko odstranitev politične birokracije in države, za dejansko ukinitve svoje razbitosti na med seboj »sovražne« si samoupravne skupine in ukinitve medsebojnega prepira za čim večji delež v delitvi. Uresničevati mora revolucionarno preobrazbo danih odnosov, njegov interes mora biti proizvodno-revolucionaren. Priboriti si mora prehod v novo kvaliteto. To je njegova najosnovnejša naloga in problem danes. Vse prej naštetu mora in more biti le posledica tega, mora in more temeljiti na tej osnovi, ne pa, da je ono osnova. Samoupravljanje je res negacija politične birokracije, vendar danes le toliko, kolikor si pribori prehod v novo kvaliteto. Druga možnost je njegov propad, tretje možnosti pa ne vidim. V tem smislu je mogoče danes govoriti o krizi samoupravljanja. Kriza pa v tem smislu ni nujno znak smrti, temveč more biti prav tako simptom bodočega zdravlja.

Tisti avantgardni element v razdvojeni vodilni plasti, ki je zasnoval in pričel z uveljavljanjem samoupravljanja, je s tem dejansko začel graditi temelj svoji postopni samoukinitvi in hkrati odstranitvi politične birokracije. S tem aktom se začne hkrati poglobljati implicitna diferenciacija v sami vodilni plasti (v prej opisanem smislu), poglobljati se začne razkol med teorijo in prakso vodilne plasti. Kriza samoupravljanja danes se dogaja prav v znamenju tega razkola.

Kakšna pa bi naj bila druga stopnja samoupravljanja, oziroma nova kvaliteta družbenega samoupravljanja? Že samo ime pove: gre za družbeno samoupravljanje. Videli smo, da na prvi stopnji uveljavljanja samoupravljanja še ne moremo govoriti o družbenem samoupravljanju, ker je tam samoupravljanje omejeno le na male, med seboj nepovezane skupine proizvajalcev po gospodarskih organizacijah in kolektivih (nepovezane na samoupravnem principu). Po drugi strani pa je znotraj samih skupin omejeno le na gospodarjenje zaradi delitve. Premaknitev težišča vsega družbenega dogajanja na delitve pa smo videli, da je zamenjavanje cilja s posledico in pomeni direktno podpiranje družbeno osamosvojenе birokracije. Birokracija bi v tem aspektu mogli imenovati oskrbovalko te premaknitve.

Proces uvajanja in uveljavljanja samoupravljanja v delovnih organizacijah in kolektivih moremo imeti za dovršen. Na tej stopnji nove kvalitete ni več mogoče doseči. Prehod v novo kvaliteto more biti danes samo uvajanje in uveljavljanje družbenega samoupravljanja v smeri od osnovnih kolektivov in delovnih organizacij k najvišjim vodilnim organom družbe. Torej, od razbitega, samo v posameznih med seboj

nepovezanih skupinah, delovnih kolektivih, do določene mere uresničenega samoupravljanja, k samoupravljanju, k samoupravljanju naroda v celoti, brez vsakega birokratskega medijatorstva. Mogli bi reči: od »ozko-skupinskega« samoupravljanja in medsebojne izoliranosti in »sovražnosti« samoupravnih skupin, povezanih med seboj le preko trga in preko politične birokracije, k dejanskemu družbenemu samoupravljanju celotne družbe. Za družbeno samoupravljanje je to edina možna in neizogibna pot naprej. Šele ta proces bo sprostil in edini tudi more sprostiti:

1. nadaljnjo, povsem novo kvaliteto in razširitev samoupravljanja v posameznih delovnih kolektivih in gospodarskih organizacijah, ki bo presegel zgolj gospodarjenje za večjo delitve

2. proces dejanskega (dejavnega) ukinitja in premaganja birokracije

3. proces uveljavljanja avantgardnega samoukinitja osamosvojenе politične sfere postavljene nad družbo, oziroma proces prehajanja njene izdvojene posebnosti v družbeno občost.

Vse procese uveljavljanja družbenega samoupravljanja mora biti naravnano na to, da bi tudi centralni državni organi dejansko bili le organi družbenega samoupravljanja. Še več, tudi sama partijska organizacija nikakor ne sme in ne more (v tej končni fazi uveljavljanja družbenega samoupravljanja) biti kakorkoli in v čemerkoli nadrejena družbenemu samoupravljanju; saj je v tem navsezadnje smisel in upravičenost njene obstoja, da teži za svojim ukinitjem. Družbeno samoupravljanje celotne družbe, naroda, je dejansko realizirano šele s tem.

Rekli smo že, da primarni, temeljni problem samoupravljanja danes ni majhna ali premajhna materialna baza samoupravljanja, zato tudi povečanje te materialne baze ne more rešiti osnovne krize samoupravljanja danes. Ta kriza, ta osnovni problem samoupravljanja danes, je njegova razbitost in omejenost na majhne kolektive in zgolj usmerjenost na gospodarjenje zaradi delitve. Njegova edina perspektiva pa je uveljavitev na nivojih upravljanja, ki presegajo nivo delovnih organizacij in kolektivov do najvišjih organov upravljanja, vključujoč partijske organe.

Tu pa se postavlja vprašanje, kako prestopiti sedanje ozke okvire, sedanjo doseženo stopnjo samoupravljanja, kako mu odpreti kvaliteto novo dimenzijo. Marsikdo bi mi že zdavnaj ugovarjal, češ da se zaletavam v odprta vrata, ker je vse to, kar tu zahtevam, že realizirano. Samoupravni organi iz kolektivov so voljeni v občinske svete in ti imajo svoje predstavnike v republičkih svetih in organih itd. Vse to je res, res pa je tudi, da se pri prehodu skozi ta čudovito odprta vrata počutim opeharjenega, ker se nenadoma znajdem tam, kjer sem bil prej. Torej so to le fiktivna vrata. Hočem reči, da z vsemi temi predstavniki, poslanci in skupščinami ni realizirano tisto, kar bi moralo biti realizirano: ukinitve politične birokracije in njene posebnosti v samoohranitev sebe in svojih privilegijev usmerjenega interesa in da se po tej poti tudi ne ukinja. Zakaj ne? Zato ker ni odstranjeno tisto, kar — med drugim — politično bi

rokracija zahteva, zaradi česar je njen obstoj nujen: razkrojeni, liberalistični interesi, katere sem prej omenil.

Vse dosedanje razmišljanje se je izteklo v ono prej formulirano vprašanje: kako prestopiti sedanje ozke okvire samoupravljanja, kako vstopiti v novo kvaliteto družbenega samoupravljanja. Kakega vsestranskega izdelanega recepta za ta prehod nimam, niti nisem imel namena, ob osnovni temi tega razmišljanja o odnosu kultura — politika — družba, dati kakršnekoli recepte. To vprašanje zahteva tudi mnogo širšo in bolj vsestransko analizo. Kljub temu pa mislim, da bi bilo v tem prehodno nujno potrebno uveljaviti sledeče:

1. Vsi državni organi in vsi organi državno-političnega upravljanja od najnižjih do najvišjih, razen pomožnega osebja, bi morali biti voljeni, pri čemer bi neizogibno morala biti dejansko uveljavljena vertikalna rotacija. Horizontalna rotacija je brez smisla. Noben voljeni politični funkcionar ne bi smel biti profesionalni politik. Po poteku svoje mandatne dobe, bi se moral vrniti v svoj osnovni poklic. S tem bi bila odpravljena možnost konstituiranja posebne stal-

ne grupe — politične birokracije — in osamosvajanja njenega posebnega interesa. Izgovarjanje, da vse to ni mogoče, zaradi kompliciranosti upravljanja družbe, je deloma le obrambni refleks birokracije, ki se hoče za vsako ceno ohraniti in ki je sama zakomplcirala vodenje.

2. Vsi ti, na ta način za določeno dobo voljeni politični organi, v svoji funkciji ne bi smeli biti samostojni, temveč bi morali biti funkcija družbenega samoupravljanja, morali bi mu biti podrejeni. Vprašanje, ki ostaja tu odprto je: kako to doseči.

3. Partijska organizacija bi se morala dejansko ločiti od državnih organov. Postopoma pa bi morala ukinjati tudi svojo vodilno vlogo, ukinjati sebe kot posebnega, nad družbo stoječega zgodovinskega subjekta razvoja družbe. Razumljivo je, da bi to ukinjanje potekalo postopoma, v skladu z uvajanjem in izpopolnjevanjem dejanskega družbenega samoupravljanja družbe v celoti. (Ne zahtevam torej takojšnjega ukinitja partijske organizacije ali razpustitve ZK). Samo tak njen osnovni smoter in cilj je edino in popolno opravičilo za njen obstoj danes. Brez tega njen obstoj izgubi svojo osnovanost. Zaradi vsega tega bi morala partijska organizacija spremeniti tudi svo-

jo hierarhično strukturo, zaradi katere člani osnovnih organizacij nimajo niti vpogleda niti možnosti sodelovanja pri sprejemanju sklepov višjih partijskih forumov. Treba bi bilo torej to zagotoviti in tudi tu ostaja odprto vprašanje: kako.

Vrnimo se sedaj nazaj k izhodiščnemu vprašanju odnosa kultura — politika — družba. Vidimo, da je perspektiva dejanske integracije kulture same v sebi in v družbo samo uveljavitev družbenega samoupravljanja družbe v celoti. To je hkrati tudi perspektiva ukinitve nasprotja med kulturo in politikom, kakor tudi med politikom in družbo. Kot končni cilj je to pravzaprav integracija celotne družbe. Kultura mora in mora — ker je to osvoboditev nje same — zelo mnogo prispevati za to.

S tega stališča je treba gledati tudi na današnje peripetije in dogajanja na relaciji kultura — politika pri nas. S tega stališča je treba podpreti borbo za uveljavitev samoupravljanja na kulturnem področju, ki se je posebno zaostriilo prav ob vprašanju revialnega življenja pri nas. Prav zato je treba ločevati med revialnimi grupami in klikami, kar pa se čisto nedobronamerno meša in zamenjuje.

Ivan Urbančič

CILJI IN REZULTATI

»Pri prehodu skozi ta čudovito odprta vrata se nenadoma znajdem tam, kjer sem bil prej«

Sestavek KULTURA — POLITIKA — DRUŽBA

1. Urbančič po svoje zasluži, da ga pozdravimo. Prvič — v okvirih Tribune in študentskih javnih debat — je razvil in dal bolj opredeljene dimenzije določenemu mišljenju, ki se je v podtekstih raznih razmišljanj ali kot osnova za mnenja in sklepanja ob konkretnih pojavih že dolgo časa pojavljalo. Da je ob tem pokazal na njegovo dejansko nedomišljenost in enodimenzionalnost, ni le avtorjeva krivda, čeprav tudi on ni povsem brez zasluge.

Prepustimo se za začetek toku, po katerem je splov avtorjevih misli tako zanesljivo prineslo do ključnih vprašanj. »Če smo ugotavljali, da je med kulturo in politikom nek odnos podrejenosti, da je kultura v sebi razcepljena, da so tu neka nasprotja moramo z ugotovitvijo dveh kultur v eni ugotoviti dve družbi v eni...«, potem je »politika, katere nosilec je birokracija oziroma vodilna plast družbe...«, en pol nasprotja (torej ena od »dveh družb« — M.K.) — in Mi-ka. Ko smo (recimo) preko vseh slapov in čeri prispeli do odkritja razkola družbe na »dvojnost nasprotujočih si interesov« politike in ostalih, jo je treba še utemeljiti. »Razcepljenost družbe je utemeljil Marks na osnovnem odnosu do proizvodjalnih sil« — pa jo dajmo še mi! »Razcepljenost družbe v socializmu je osnovana v odnosu do proizvodjalnih sredstev družbe.« Ena plast (birokracija, vodilna plast) ima usmerjevalen, vodilen in kontrolen odnos do teh sredstev druga izvajalno — proizvodjalnega.

Zdaj pa k stvari. Če bi bila problematika vodilne plasti in birokracije, o kateri avtor v nadaljevanju piše, zgolj odkritje takega razmišljanja, bi jo lahko zavrgli, še preden bi pri branju članka prispeli do nje. Ker temu ni tako, vendarle zasluži našo pozornost.

Proizvajalna sredstva so v socializmu družbena. V načelu so do njih vsi v enakem odnosu — toda v stvarnosti vemo, da dejansko niso, da so ljudje do njih v različnih odnosih; od tega, da sredstva proizvajalce dejansko upravljajo, odločajo o njih, usmerjajo in kontrolirajo, do tega, da s temi pravicami le formalno razpolagajo, poslušujejo pa se jih ne, ali pa so jim nekatere — recimo povezane z izobrazbo — tudi formalno nedostopne, so torej le v proizvodjalno izvršilnem položaju. (Tako so nekateri neposredno udeleženi v samoupravnih organih, ali kako drugače aktivni v samoupravnih odnosih, drugi povsem pasivni, razlikujejo se glede na položaj v organizaciji dela v podjetju — so »volilni« strokovnjaki ali »navadni« delavci; imajo različni odnos do političnih odločitev — ali sami sede v kakšnem formu, ki odloča o sredstvih ali imajo kako drugače realen vpliv na odločanje teh formov preko stikov z ljudmi, ki so v njih, preko drugih političnih in samoupravnih organov, preko sredstev političnega pritiska, ali pa so navadni »nezainteresirani« občani itd.)

Ob tem še ne moremo govoriti o razkolu, gre le za razpon znotraj iste kvalitete, ki ga v procesu izobraževanja širjenja samoupravljanja, decentralizacije in podobno lahko postopno premagujemo in zmanjšujemo. Stalno pa je prisotna nevarnost, da se tak razpon ohranja ali celo povečuje; da se posamezne skupine ljudi na »višjem nivoju« razpona objektivno začno tako ločevati od ostalih, da predstavljajo poseben sloj ter začno zavestno težiti za konserviranjem takega stanja; da dobimo tako namesto gibljive in zvezne, togo, stopničasto strukturo, ko lahko govorimo o izrazitih hierarhično razporejenih plasteh — torej tudi o posebni vodilni oziroma najvišji plasti. Posamezne take težnje so tudi pri nas očitne in znane, čeprav manjka ustreznih raziskav; obstoj raznih grup znotraj delovnih organizacij, pojavljanje nove oblike »delavske aristokracije« po podjetjih, uradniško — delavski konflikti, težnje po birokratizaciji državnega aparata itd. Kako močne so tendence po takem razvoju, kolikšna je nevarnost, da se uresničijo v večjem obsegu, je odvisno tako od objektivnih pogojev kot od politike organiziranih sil in njeni zasnovanosti na poznavanju realnih procesov v družbi.

Skratka, analiza dejanskih odnosov konkretnih ljudi do sredstev proizvodnje (ne proizvodjalcev nasploh do sredstev nasploh) bi bila lahko eno od izhodišč za ugotavljanje slojevitosti naše družbe. Tudi pojem vodilne plasti, ki bi obsegal na primer vse ljudi, ki imajo omenjeni vodilni kontrolni in umerjevalni odnos do sredstev proizvodnje ter temu ustrezen materialni in prestižni položaj v družbi bi bil v takem pomenu povsem upravičen kot delovna hipoteza za ustrezna razmišljanja in raziskave.

Vendar nas I.U. hitro razočara. Čeprav stalno meša, pa zopet izenačuje in razlikuje vodilno plast in birokracijo, na to pa državni aparat, je vendar v celoti nedvomno, da vodilne plasti ne razume v omenjenem sociološkem smislu, saj taka plast ne more imeti nobenih »dolžnosti«, ne more nič pozabljati, ne prevzema kot plast svojega položaja z nobenim »nomenom« — ima kot celota le svoj objektivno dani položaj in kvečjemu svoje posebne interese. Avtorjeva posebljena vodilna plast, ki je prevzela oblast z namenom, da jo ukine, ki je uvedla samoupravljanje, ki ima program, katerega se njeni pripadniki ne držijo itd. je lahko le partija. Zakaj se šele na koncu sestavka pojavi pod pravim imenom, ni čisto jasno, kakor ni jasno, ali je vodilna plast partija kot organizacija, ali so to vsi njeni pripadniki ali le njeni vrhovi, na primer poklicni politični funkcionarji. Po raznih oznakah vodilne plasti so možne vse tri interpretacije, od katerih se vsaka zopet zaplete v protislovje z ostalimi izjavami. Če so vodilna plast vsi člani ZK — potem si težko predstavljamo, v kakšnem različnem odnosu do proizvodjalnih sredstev sta Urbančič in kolega, ki sedita za isto študijsko mizo. Partija kot organizacija ne opravlja nobenih vodilnokontrolnih funkcij do sredstev proizvodnje. Kolikor pa misli na to, da njeni sklepi ali odločitve njenih vodstev dejansko predstavljajo tudi odločitve ali osnovo za odločitve državnih organov (ki pa seveda tudi usmerjajo in kontrolirajo proizvodna sredstva), ker so na vodilnih položajih v državi člani partije, na najvišjih pa celo isti kot v vodstvih Zveze potem ni jasno, kaj naj pomeni »navidezno osamosvajanje državnega aparata od (tako pojmovane) vodilne plasti« o kateri govori. Če vodilne plasti osamosvojen državni aparat je seveda klasična definicija (in tuč ena od Urbančičevih) birokracije. Ker pri nas imamo birokracijo (nasploh in s posebnim poudarkom pri Urbančiču), te pa ni brez osamosvojitve državnega aparata od vodilne plasti, vodilna plast pa brez obvladovanja državnega aparata nima svoje bistvene lastnosti — vodstvenega odnosa do proizvodjalnih sredstev, če se mimogrede še spomnimo, da so vodilne državne funkcije pri nas še vedno združene v istih osebah z vodilnimi v ZK — potem je zmeda menda popolna (da ne govorimo o »spodbudnem« predlogu, naj se partijska organizacija loči od državnih organov, kar je v našem sistemu možno očitno le tako, da člani ZK ne bi smeli imeti nobenih državnih funkcij) in resna obravnava popolnoma odveč.

Oglejmo si raje vprašanje birokracije. Kljub že omenjenemu zamenjavanju birokracije z vodilno plastjo in državnim aparatom, avtor na enem mestu vendarle poda definicijo, ki se temu izogne. Definicijo je povzel po Mihajlu Markoviču (primerjaj Tribune, št. 2 — Socializem in birokracija) in se — po Markoviču, ki je preciznejši in jedratejši — glasi takole: »Politična birokracija je trajna in koherentna družbena grupa, ki se s politiko ukvarja profesionalno, ki se je osvobodila kontrole množice in, ki si, zahvaljujoč neomejeni moči razdeljevanja preteklega opredmetenega dela, zagotavlja večje ali manjše privilegije. Vsak od teh pogojev je nujen za obstoj birokracije.« Definicija smiselno razlikuje birokracijo tako od »politike«, političnih funkcionarjev nasploh kot od državnega aparata. Birokracijo, kakor jo opredeljuje, ima Markovič za »teoretičen pojem...« ki na preprost način označuje razvito, polno obliko tega, kar se v praksi nahaja na različnih stopnjah razvoja, ali kar ima le nekatere od navedenih značilnosti. Prisotnost ali odsotnost teh značilnosti in njihova kvantiteta je lahko primeren pokazatelj za ugotavljanje stopnje birokratizacije v določeni družbi in istočasno smernica za odpravljanje pogojev za njen obstoj in razcvet.

Žal pa Urbančič na to definicijo kasneje zopet pozabi ter zapade v ostro protislovje sam s sabo. Če je neomejena, moč razdeljevanja (po Urbančiču celo razpolaganja) presežnega dela, iz tega izvirajoča možnost privilegijev in interes po njihovi ohranitvi, ena bistvenih karakteristik birokracije (po našem avtorju pa sploh odločilno), potem je s koncem neomejenega razpolaganja konec tudi tako definirane birokracije. Oziroma, vsaj — vsak proces, ki zožuje možnost razpolaganja s sredstvi in iz tega izvirajoče možnosti privilegijev deluje v smeri odpravljanja birokracije. Prenos sredstev za razširjeno reprodukcijo v pristojnost delavnih organizacij je brezdvoma proces, ki onemogoča državnemu aparatu samovoljno razpolaganje s sredstvi. S tem je še vedno dana oziroma celo povečana možnost nesamoupravnega odločanja o teh sredstvih v sami gospodarski organizaciji in s tem povečana nevarnost pojava birokracije

znotraj samih delavnih kolektivov, toda nesporno je, da je tu učinkovita kontrola, učinkovit vpliv proizvajalcev na razdeljevanju sredstev znatno olajšan v primeri z odločanjem v centralnih državnih organih.

In vendar proglasi Urbančič »razširitev materialne baze samoupravljanja« za osnovo še večje moči državne birokracije, poudarjanje tega kot temeljnega problema samoupravljanja, danes pa celo za »ideološko in stvarno obrambo birokratskih pozicij«, saj, »če je prepir med posameznimi samoupravnimi skupinami s povečano materialno bazo še povečan, prav to zahteva še večjo moč birokratskega aparata...« zahteva nujno obstoj oblasti, kot nekega regulatorja, ki s svojo zakonodajo, odprto silo vzpostavlja red (kot vsaka država do slej).« S tem, da je nujna oblast in država z navedenimi funkcijami dokler obstoja blagovna proizvodnja, se povsem strinjam. Toda očitno je avtor zopet enostavno izenačil birokracijo z državnim aparatom ter zašel v protislovje s svojo prejšnjo definicijo, po kateri je očitno, da pomeni manjšanje vloge državnih organov pri razdeljevanju sredstev izpodkopanje temeljev za obstoj državne birokracije.

Izenačevanje birokracije z državnim aparatom ni le v nasprotju z avtorjevo in Markovičevo definicijo, temveč z več ali manj splošno sprejetim pojmovanjem birokracije (tiste v državni sferi) — kot državnega aparata, ki se v določenih družbenih pogojih relativno osamosvoji od vladajočega razreda ali družbe, pri čemer je eden od pogojev, ki omogočajo to osamosvojevanje »materialna baza«, razpolaganje s produktivnimi sredstvi. Materialna baza in osamosvojevanje, podprta s silo, je osnova za osamosvojevanje (birokratizacijo) državnega aparata. Brez nje je bil državni aparat na primer v klasičnem kapitalizmu z vso zakonodajo in silo vred, kot pravi Markovič, le sluga buržoazije, ki je razpolagala s sredstvi proizvodnje. V sodobnem kapitalizmu, ko je državni aparat neposredno vpleten v produkcijo, pa se soglasno ugotavlja njegovo birokratiziranje v zgorjenem pomenu.

»Marksistični krogi so na to problematiko (»novega razreda«, »vodilne plasti« ipd.) psihološko obrambno nastrojili, razvijajoč povsem naravno obrambno reakcijo na protikomunistično propagando... Toda treba je paziti, da obrambna reakcija ne zamegli pogleda na realne probleme. Za prihodnost socializma je nevarnejše, če spregledamo zlo, ki ga je lažje dušiti v kalem kot v dozoreli obliki, kakor pa so udarci (z »novim razredom«) zastupljenih puščic antikomunistične propagande.« (A. Schaff, Marksizem a jednotka ludzka — Studia sociologiczne 1964/4). Prav to pa zahteva, da se omenjene problematike lotevamo zavedajoč se tako njene pomembnosti kot njene resnosti in ne dajemo z lahkomyšelnim pisanjem sami hrane protikomunistični propagandi. Kajti kdo nastopa s protikomunistično propagando in s kakšnimi nameni, ni ne v zgodovini ne danes v svetu nobena skrivnost. Tega bi se moral tudi avtor članka nekoliko bolj zavedati.

II.

Potem ko je od zamenjave uredništva Sodobnosti prišel do ugotovitve o takorekoč razredni razklnosti naše družbe in njeni totalni birokratiziranosti, se je šele spomnil, da vendarle ni docela tako, ker obstoji poleg navedenega še samoupravljanje. Analizo družbene strukture, ki najprej izloči bistven element, skonstruiral v njegovi odsotnosti celotno shemo družbe in se pomni nanj šele, ko je to opravljeno — to pa tako, da ga doda, ne da bi s tem imel za potrebno karkoli korigirati — ne moremo proglasiti za vredno posnemanja.

Samoupravljanje je po avtorju v krizi: ker je razbito na med seboj »sovražne« si samoupravne skupine proizvajalcev, ki temeljijo na proizvodnji zaradi delitve (zaradi ustvarjanja čim večje vrednosti), kar vodi do preprirov za večji delež in s tem do ohranjanja birokracije, ki je v takem sistemu potrebna, da vzdržuje red. Skratka v krizi je zato, ker kljub vsemu še vedno ni odpravila politične birokracije in države. »Samoupravljanje ne more in ne sme biti usmerjeno niti v večjo proizvodnjo prej omenjene vrednosti niti v golo razširjanje svoje materialne baze niti v delitev in standard. Samoupravljanje mora v svojem uveljavljanju delovati in stremeti predvsem za dejansko odstranitev politične birokracije in države, za dejansko ukinitve svoje razbitosti na med seboj »sovražne« si samoupravne skupine in

Nadaljevanje na 4. strani

NADALJEVANJE S 3. STRANI

medsebojnega prepira za čim večji delež v delitvi. Uresničevati mora revolucionarno preobrazbo danih odnosov, njegov interes mora biti proizvodno — revolucionaren.

Samoupravljanje »mora«, samoupravljanje »ne sme«, »interes« samoupravljanja... Vsaka analiza zahteva svoje pojme in njihovo ustrezno uporabo. Neustrezni pojmi ali njihova neustrezna uporaba lahko spravijo razmišljanje na napačen tir ali sploh v slepo ulico. Operiranje s Politiko, Samoupravljanjem, Trgom, Birokracijo je najboljša pot, da se zgubi iz vida, da gre pri vsem tem za ljudi in njihove odnose, namesto tega pa se vidi odnose med posebnimi silami, ki nekaj »morajo«, »nočejo« itd., mimo konkretnih ljudi in brez njih. Do neke mere je tako posebnost (ali bolje rečeno popredmetenje) upravičeno pri tistih odnosih med ljudmi, ki so odtujeni odnosi, uveljavljajoči se do konkretnih ljudi v resnici kot v njih tuja sila, mimo njih in njihove volje. (Lahko govorimo o »zahtevah trga«.)

Izvirni greh pa je, če to delamo pri samoupravljanju. Samoupravni odnosi so po definiciji nasprotni vsakim odnosom, ki se uveljavljajo neodvisno od ljudi, njihove zavesti in volje. So odnosi, v katere ljudje hote in zavestno vstopajo, ali jih pa ni. Ljudje ravno ustvarjajo medsebojne samoupravne odnose, da bi v njih in preko njih lahko nastopali kot ljudje, ne pa kot objekti njim odtujenih sil, posebnosti in drugih ljudi, da bi ustvarili na vseh področjih človeške odnose. Ne počno pa tega zato, ker so šele sedaj spoznali, da je tako bolje, temveč, ker so šele sedaj dozoreli pogoji (kjer pa niso, jih je treba najprej ustvariti).

Če to upoštevamo, je jasno, da samoupravljanje ne more biti usmerjeno ne v delitev ne v proizvodnjo, pa tudi ne v odstranitev politične birokracije, oziroma da je sama formulacija napačna. Samoupravljanje ni usmerjeno v večjo proizvodnjo, toda ljudje morajo tudi v samoupravnih odnosih (več) proizvajati, če nočejo, da samoupravni odnosi v proizvodnji ne propadejo na račun drugih, v katerih se bo, ali se je, lahko (uspešno) proizvajalo. (Odnosi znotraj organizacij seveda niso le odnosi neposredne proizvodnje in delitve — odnosi gospodarjenja — čeprav so za gospodarsko organizacijo temeljni. Delovna organizacija je hkrati tudi delovna skupnost, z vsem bobastvom odnosov in dejavnosti, ki so in morajo biti v vsaki skupnosti. Zanimarjanje teh odnosov in dejavnosti ne le, da osiromaši temeljne samoupravne odnose, temveč jih lahko neposredno ogroža.)

Ne »mora« samoupravljanje ukiniti politično birokracijo, temveč bodo ljudje nadomestili birokratske odnose s samoupravnimi, če bodo za to pogoji — ti nesrečni »pogoji« pa so ravno možnosti, da ljudje v samoupravnih odnosih ravno tako oziroma bolje proizvajajo, bolje zadovoljujejo svoje življenjske potrebe kot v birokratskih ali blagovnih. S samimi možnostmi za to, samoupravnih odnosov še ni — treba jih je še ustvariti, kar pomeni tudi odpraviti birokratske, na primer. Toda, kjer teh možnosti ni, noben formalno izvoljen delavski svet in noben statut ne bosta ustvarila samoupravnih odnosov. Ali bo podjetje propadlo ali pa se bodo pod institucionalizirano samoupravo lahko uveljavljali drugimi odnosi. Zato se lja seveda v širšem merilu za državo in državno gospodarstvo v celoti.

Ravno to pa avtor pozablja, ko trdi, da je kriza samoupravljanja v tem, ker še ni odpravilo birokracije, oziroma ker imamo tak model (pogruntan in vzdrževan od hudobne birokracije), ki birokracijo rabi. Isto nerazumevanje kaže njegovo mnenje, da moramo proces uveljavljanja samoupravljanja v delovnih organizacijah imeti za dovršen, oziroma da je njegov nadaljnji razvoj možen šele po uveljavitvi »samoupravljanja naroda v celoti« in zaradi nje.

Nedvomno tisti, ki jim birokratski odnosi ugajajo, ovirajo samoupravljanje, toda v čem je glavna težava samoupravljanja, lahko pokaže le konkretna analiza. Ze dosedanje analize in opažanja marsikaj povedo: da imamo tovarne z nepismenimi ali pol pismenimi delavci, z ogromno letno fluktuacijo; da se v delavske svete volijo predvsem kvalificirani delavci oziroma da imajo ti v njih odločilno besedo — ker pa pogosto obstoje med različnimi kategorijami delavcev znotraj podjetja izrazita nasprotja, to vodi do konfliktov med DS in večino delavcev; da so določene kategorije delavcev praktično brez vpliva na samoupravljanje in to zaradi »nezainteresiranosti« pogojene z nizko izobrazbo, polproletarskim položajem, nevezanostjo na podjetje itd.; da se ponekod kažejo znaki formiranja »delavske aristokracije«, katera združuje kvalificirano plast in člane raznih organov samoupravljanja, ne glede na izvor, ki pa se jih korumpira z različnimi privilegiji v podjetju itd. (Glej tudi Naše teme 1964/12 — Aktualni društveni in idejni aspekti samoupravljanja.)

Govoriti, da je temu kriv obstoj razparcelizirane samoupravljanja in politične birokracije, da je brez njune odprave uveljavljanje samoupravljanja v kolektivih dovršeno, da bo šele ta tu karkoli spremeni, je milo rečeno, smešno in kaže le na skrajno enodimenzionalnost gledanja, zaverovanega zgolj v anarhistični ideal »odstranitve države in politike.«

Vsekakor pa je na liniji avtorjevega gledanja in reševanja krize samoupravljanja resničen problem nasprotja med blagovnimi in samoupravnimi odnosi, čeprav je tudi tu pot, po kateri je do problema prišel, absurdna. Glavni greh samoupravljanja na nivoju podjetja naj bi bila proizvodnja zaradi delitve oziroma sploh, da večja proizvodnja nastopa kot temeljni socialistični interes, ne pa »kvečjemu kot posledica česa drugega.«

Proizvodnja ne more biti ne temeljni socialistični interes, ne posledica česa drugega. Večja proizvodnja je *conditio sine qua non* socializma, je tako lahko včasih tudi temeljni interes, lahko pa je in tudi je, posledica še »česa drugega« — boljših medčloveških odnosov, višje kulturne in civilizacijske ravni proizvajalcev, razcveta ustvarjalnosti vsakega človeka. Predvsem pa je osnova tega »česa drugega«. Dela (v tistem pomenu, za katerega mladi Marx neke pravi, da ga bo treba ukiniti) kot sredstva za zadovoljevanje življenjskih potreb, kot proizvodnje zaradi potrošnje, najtežje oblike odtujitve dela — da se kot spe-

cifično človeško uporabljajo za nekaj nespecifično človeškega, golo reprodukcijo življenja — se človeštvo ne bo zne bilo. V prizadevanju po realizaciji Marxove (človeške) vizije po »carstvu svobode«, kjer je delovstvarjalnost (ne proizvodnja) osnovna človekova potreba, bo tako ali drugače v eni ali drugi obliki skrajno na minimum, toda odpravljeno ne bo. »Proizvodnja zaradi delitve« (zaradi deleža pri delitvi) je samo oblika neizogibne proizvodnje zaradi potrošnje v pogojih družbene delitve dela, kjer proizvajalec ne dela proizvodov zase, temveč za druge, da si s tem pridobi pravico do deleža v delitvi celotnega družbenega produkta, ki mu omogoča eksistenco. Interes »proizvodnje zaradi potrošnje«, ne more nadomestiti noben »proizvodno-revolucionaren interes«. Menda avtor ne pričakuje, da bi gradili piramide?

V blagovni proizvodnji, kakršna je naša, se delež pri delitvi odmerja po vrednosti, ki je priznana proizvajalcem produkta. Da se ta pojavlja preko cene izdelkov, ki je odvisna razen od vloženega mrtvega in živega dela še od mnogih drugih faktorjev, tudi od tistega, kar imenujemo ponavadi špekulacijo, ni nobena skrivnost. Da teže proizvajalci za čim večjim deležem v delitvi in da to v blagovni proizvodnji nujno vodi do »mesocialnih«, »egoističnih« dejanj proizvajalcev na škodo drugih proizvajalcev in družbe, da je to celo »normalno«, prav tako. Delati iz tega zaključek, da gre tudi pri nas za povsem enako borbo vseh proti vsem kot v kapitalizmu, da je to usodno za nadaljnji razvoj socialističnih odnosov, pa je — upajmo — vseeno pretirano. Interesi blagovnih proizvajalcev ne vodijo le do medsebojnega nasprotovanja, temveč tudi do združevanja. Poleg tega blagovni odnosi niso edini odnosi, v katerih nastopajo proizvajalci med seboj. Proizvajalci so tudi člani sindikata, ZK, predstavniških organov, potrošniki, ki občutijo težave gospodarstva v celoti. Kolikor pride pri proizvajalcu kot članu podjetja ali celo njegovega vodstva najbolj do izraza njegova »egoistična« narava, pogojena z blagovnimi odnosi, pa kot član sindikata, ZK, predstavnik v občinski skupščini, potrošnik vendarle izraža tudi druge aspekte svoje družbene situacije. Ti organi zato lahko vplivajo na egoistične težnje posameznih podjetij. Upoštevati moramo tudi razliko med tem, da je pri nas subjekt blagovne proizvodnje kolektiv (več deset, sto ali tisoč ljudi) in med subjektom proizvodnje v kapitalizmu, enim ali nekaj kapitalisti. Kolektiv oziroma njegovi člani ne bodo nikoli nastopali v takšni meri zgolj kot subjekti blagovne proizvodnje, kot je to na primer kapitalist, ki je dejansko le posebej kapital, z edinim ciljem kapitala, večanjem profita. Ta prednost pa pride do izraza seveda le, kolikor se pri gospodarskih odločitvah uveljavlja res volja kolektiva, ne pa zgolj vplivnih posameznikov. Čim razvitejša je samoupravljanje znotraj podjetja, čim močnejše so organizirane sile, delavskega razreda, — sindikati in ZK, — tem manj je zgolj »egoističnih« potez naših blagovnih proizvajalcev. Vendar je še neizogibna država da oblastno preprečuje ekscese, predvsem pa, da skrbi za take pogoje gospodarjenja, v katerih se bo prizadevanje za večji delež v delitvi lahko v čim večji meri uresničevalo le preko prizadevanja za večjo in ustrežnejšo proizvodnjo.

Kljub vsemu pa seveda blagovni odnosi niso samoupravni odnosi. Odnosi med ljudmi, ki nastopajo kot odnosi med stvarmi, izključujejo človeške (samoupravne) odnose. Če dodamo še nujnost države (dasi ne neizogibno zbirokratizirane — toda vendarle odtujene politične sfere), je vsekakor več kot zaželen vsak predlog, ki si prizadeva odpraviti nesamoupravne odnose med delovnimi kolektivi. Kaj predlaga Urbančič?

Vse najboljše — treba je preiti od samoupravljanja zgolj v delovnih organizacijah k samoupravljanju naroda v celoti, s tem, da se samoupravne skupine proizvajalcev povežejo med seboj ne preko trga, temveč samoupravno, in s tem, da so vsi organi na višjih nivojih s centralnimi vred le organi družbenega samoupravljanja. Lepo — toda s tem je povedano toliko kot nič, oziroma toliko, kot je bilo že nešteto povedano: tautologija, da bomo blagovne odnose na-

domestili s samoupravnimi s tem, da jih bomo nadomestili s samoupravnimi, politične pa prav tako.

Tudi doslej delovnih organizacij nihče ni oviral, da bi se povezovale med seboj, ustvarile skupno proizvodnjo, skupne samoupravne organe. In mnoge se tudi so. Sploh gre razvoj v smeri čedalje večjega povezovanja delovnih organizacij v najrazličnejših oblikah. Toda blagovne proizvodnje samo s tem ne bomo odpravili, pa čeprav bi ta proces v limiti vodil k združitvi vsega narodnega gospodarstva v eno samo »neblagovno« povezano produkcijo. S tem bi se kvečjemu vrnili tja, kjer smo že bili — k enotnemu planskem gospodarstvu, le da tokrat izpopoljenemu, rastočemu v večji meri od spodaj navzgor itd. Skupni organi na višjih in najvišjih nivojih — pa četudi bi bili vsi dosledno formirani od predstavnikov nižjih samoupravnih organov bi bili ravno tako neizogibno državni organi kot prej; le morda bolj demokratični in učinkoviti.

Centralizirano plansko gospodarstvo dosedaj nikjer ni odpravilo delovanja zakona vrednosti, temveč ga je navadno v škodo gospodarskega razvoja le deformiralo, tako da so ga povsod začeli opuščati v korist večje sproščenosti delovanja posameznih delovnih organizacij in s tem zglasnih »razkrojnih« interesov. Blagovne odnose je res mogoče odpraviti le s tem, da obstoji namesto množice privatnih delovnih proizvajalcev neposredno družbeno delo združenih proizvajalcev. Toda to, da je delo v okvirih družbene lastnine in plana (ali skupnega dogovora) še ne pomeni, kakor so pokazale izkušnje, da ga lahko v resnici imamo za neposredno družbenega. Brez tega pa ni odprave blagovne proizvodnje. Za doseg tega cilja so neobhodni pogoji, ki jih lahko ustvari šele nadaljnji razvoj proizvajalnih sil, na primer avtomatizacija — poenotenje dela na osnovnih proizvodnih procesih, udeležba vseh v neposredni proizvodnji itd. Da ne omenjamo problema mednarodnega trga in eventualnih pogojev, ki danes sploh še ne morejo biti poznani. Vsako »odpravljanje« blagovnih odnosov, ne da bi to upoštevali, je lahko le vračanje nazaj.

Ali nastopajo neki organi na višjih nivojih kot samoupravni ali državni, ni odvisno od tega, kako so voljeni in kako se imenujejo (čeprav način volitve nedvomno vpliva na to, koliko so podvrženi birokratizaciji, koliko so demokratični). Tudi današnje skupščine so, čeprav ne povsem dosledno, izbrane neposredno iz samoupravnih organov, toda kljub temu so nesporno tudi državni organi. V družbi, kjer nastopajo interesi, ki si med seboj v taki ali drugačni meri nasprotujejo, bodo sklepi skupnih organov o zadevah, kjer je enotnost nujna, v toliko državni, oblastni, v kolikor se jim nosilci interesov, ki niso v skladu s temi sklepi, ne bodo zavestno in prostovoljno podrejali, in v toliko samoupravni, kolikor bodo plod soglasnega dogovora. Prvi slučaj pa bo tem pogostejši, čim bolj si interesi nasprotujejo in čim manj je učinkovito delovanje organiziranih zavestnih sil — partije in sindikata — od znotraj usmerjenih v uveljavljanje interesov celote. Prav tako se samo s tem ne bi znebili profesionalnih politikov — če le drži Urbančičeva trditev, da je »zgovarjanje... na kompliciranost upravljanja družbe (le) deloma obrambni refleks birokracije.«

Skratka, če bi avtor nekoliko domislil, kaj predstavlja njegov predlog za rešitev krize samoupravljanja, bi lahko še enkrat zapisal: »Vse to je res, res pa je tudi, da se pri prehodu skozi ta čudovito odprta vrata... znajdem tam, kjer sem bil prej.« Oziroma lahko celo za korak zadaj.

Njegovemu vprašanju, kako iti naprej v razvoju samoupravljanja k samoupravljanju družbe v celoti, ni kaj očitati. Toda, da bi sploh lahko dobili odgovor nanj, je treba spraševati, upoštevajoč vso kompleksnost problema. Mišljenje, ki se giblje le v okvirih dileme, »je ali ni birokracije in države«, ne le da ni sposobno videti glavnih ovir za nadaljnji razvoj samoupravljanja, ampak (prav zato) tudi ni sposobno napraviti koraka naprej niti v razreševanje svoje (edine) dileme.

Marko Kerševan

Andrej Jemec: Pejsaž XIV.